Original scientific paper

Hódi Éva

DOHÁNYZÁS ÉS ALKOHOLFOGYASZTÁS A FIATALKORÚAK KÖRÉBEN*

Egy körkérdés alkalmával az amerikai középiskolák minden ötödik diákja bevallotta, hogy hetente egyszer leissza magát, minden negyedik pedig beismerte, hogy marihuanát szív. Egy másik körkérdés alapján kiderült, hogy a náluk még fiatalabb gyerekek is szeszes italt fogyasztanak és kábítószert élveznek.[1] Más adatok szerint a lengyel fiatalok 58 %-a fogyaszt rendszeresen alkoholt, mégpedig a 14—16 évesek bort, a 18—20 évesek inkább vodkát.[2] Egy francia vizsgálat eredményei alapján úgy tűnik, hogy az absztinens középiskolások aránya nem haladja meg a 20 %-ot. A fiúk mintegy 20 %-a hetente többször iszik alkoholt, a lányok alkoholfogyasztása pedig — e vizsgálat szerint — általában a fiúkénak a fele.[3]

Ilyen és ehhez hasonló hírek nap mint nap megjelennek a sajtóban, rádióban, televíziós műsorokban. A közvélemény pedig növekvő aggodalommal figyeli a világ különböző tájáról érkező híreket, amelyek a dohányzás, az alkoholfogyasztás és ezzel párhuzamosan a kábítószerélvezet fokozódó elterjedéséről számolnak be a fiatalok körében. Ezek a jelenségek közvetlen környezetünkben is riasztó méreteket öltenek. Egyre több gyerek dohányzik, egyre több fogyaszt alkoholt, és sajnos, egyre többször hallunk „kábítós" vagy „szipózó", „ragasztózó" fiatalról is. A helyzet annál súlyosabb, mert az eddigiek során minden erőfeszítés ellenére sem sikerült megakadályozni vagy visszaszorítani se a dohányzást, se az alkoholfogyasztást, és a kábítószerrel valamilyen formában megismerkedő személyek száma is egyre nő. E szempontból különösen veszélyeztetett korosztálynak tekinthetők a középiskolások, sőt már az általános iskola hetedik-nyolcadik osztályosai, akiknek biológiai fejlődésében is komoly zavarokat okozhat a dohányzás és alkoholfogyasztás, a rászokás pedig későbbi életvitelük szempontjából meghatározó jelentőségűvé válik. A társadalmi felelősség éppen az ő esetükben a legnagyobb: szülőkre, közvetlen környezetre, nevelőkre, társadalmi-egészségügyi intézményekre egyaránt vonatkozik. Az eddigi törekvések, a szervezett ismeretterjesztő-felvilágosító előadások, a pedagógusi ráhatások,

* A Létünk 1985-ös tanulmánypályázatának I. díjas pályaműve.

a szülői pofonok azonban nem hozták meg a kívánt eredményt, mint ahogy a kongresszusok, viták, szervezett kampányok sem.

A fiatalok körében egyre jobban elterjedő dohányzás és alkoholfogyasztás — valamint kábítószer-élvezés — olyannyira allergikus kérdés, hogy nemritkán a probléma feltárása helyett a felelősség találgatása lesz a fő cél. Egyesek szerint az iskolákat terheli a felelősség, mert engedékenyebbé váltak: engedélyezik a dohányzást, nem lépnek fel kellő szigorral az iskola szomszédságában sörözgető-pálinkázgató diákokkal szemben, csak tessék-lássék kutatják, ki vitt egy kis „szíverősítőt" a munkaakcióra, és gyakran csak a szülői értekezleten derül ki, hogy a születésnapokat alkohollal ünneplik meg a tanulók — az osztályteremben. Más felfogás szerint a családokra hárul a fő felelősség: a régi normák fellazultak, a családok bomlékonyabbá váltak, a gyakran bizonytalanná váló családi légkör elől a fiatalok menekülni igyekeznek. S a „rossz" társaságba keveredő gyerekek a baráti kör elvárásainak akarnak megfelelni még akkor is, ha összeütközésbe kerülnek a szülők követelményeivel. Noha a fenti nézetek szélsőségességüknél fogva nagyon leegyszerűsítik a problémát, és azt sugallják, hogy a felelősség áthárítása közelebb visz a kérdés megoldásához, mégis néhány nem elhanyagolható jelenségre tapintanak rá. Az utóbbi évtizedekben ugyanis jól érzékelhetően alapvető változások zajlottak le az élet számos területén, így a családi élet, a hagyományos morális felfogás, az életmód, a nevelési elvek és szokások vonatkozásában is. Valószínűnek látszik, hogy e változások összefüggésben állnak a fiatalok körében tapasztalható nemkívánatos jelenségek — mint pl. a dohányzás és alkoholizmus — terjedésével. Mielőtt azonban arra a kérdésre igyekeznénk választ találni, hogy milyen családi, iskolai környezeti tényezőkkel mutat csakugyan összefüggést a fiatalkorú személyek növekvő mértékű dohányzása és alkoholfogyasztása, szükségünk van pontos számszerű adatokra, melyek megbízhatóan jelzik a dohányzás és alkoholizálás elterjedését a tizenéves fiatalok körében.

Jelen tanulmányunk alapjául egy 666 fiatallal készített felmérés szolgál. A vizsgált személyek az általános iskola 7. és 8. osztályának tanulói, illetve az általános középiskola I. és II. osztályába járnak. Életkoruk szerint (kevés kivételtől eltekintve) négy csoportba sorolhatók: 14, 15, 16 és 17 évesek. A jelzett kevés kivétel feltehetően a túl korai beiskolázásból adódott (a 13 évesek), illetve a valamilyen ok miatt évvesztes (18 éves) tanulók tartoznak ide. Nemek szerinti megoszlásban a vizsgált személyek 50,75 %-a (338 fő) fiú, 49,25 %-a (328 fő) pedig lány.[4]

Felmérésünk azzal a céllal készült, hogy pontos adatokat szerezzünk a dohányzás és alkoholfogyasztás méreteit illetően az általános iskola felsőbb osztályaiban, és nyomon kövessük, mennyivel növekszik a dohányzó és alkoholt fogyasztó fiatalok száma a náluk egy-két évvel idősebb, a középiskola első két évfolyamába járó tanulók körében. Igyekeztünk rámutatni a dohányzás és alkoholfogyasztás összefüggéseire valamint az iskolai, családi, baráti környezetben tapasztalható egyes jelensé-

geknek a tanulók dohányzásával, illetőleg alkoholfogyasztásával való kapcsolatára. Megkíséreltük feltárni, jelen van-e, és ha igen, milyen mértékben, a kábítószer-fogyasztás a vizsgált személyek körében. A kapott válaszok alapján képet alkothatunk arról is, hogy maguk a fiatalok hogyan vélekednek a dohányzásról, alkoholizmusról és kábítószer-fogyasztásról. Jelen tanulmányunk keretén belül a fiatalkorúak dohányzásával és alkoholfogyasztásával foglalkozunk, a kábítószerre vonatkozó adatainkat más munkában dolgozzuk fel.

Dohányzás a fiatalok körében

Felmérésünk tanulsága szerint a dohányzás iránti érdeklődés, az első cigaretta elszívása már nagyon fiatal korban megfigyelhető. Noha eredetileg is feltételeztük, hogy az általunk vizsgált legfiatalabb korosztály (az 1971—1972-es születésűek) egy része már bizonyára rágyújtott, az azonban meglepetést okozott, hogy a *13—14 éves fiúk 60,16 %-a*, a *13—14 éves lányoknak* pedig *43,24%-a*, azaz a korosztálynak több mint a fele (52,30%) már túl volt az első cigarettán. Mint 1., 2. és 3. táblázatunk eredményei feltüntetik, ez az arány az évek során egyre növekszik.

A tanulók dohányzása

1. táblázat

Életkor	Már dohányzott		Még nem dohányzott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	125	52,30	114	47,70	239
15 éves	126	68,85	57	31,15	183
16 éves	117	70,91	48	29,09	165
17(18) éves	57	72,15	22	27,85	79
Összesen	425	63,81	241	36,19	666

1. táblázatunk adatai nemcsak azt árulják el, hogy a 13—14 éves tanulóknak több mint a fele már rágyújtott, de arra is utalnak, hogy az évek során egyre több fiatal kezd dohányozni. Ugrásszerűen emelkedik a dohányzó tanulók száma 15 éves korban (68,85 %-ra), majd a későbbi korosztályokban csak kisebb mértékben módosul ez az érték. A tanulók dohányzására vonatkozó átlageredményeink azt bizonyítják, hogy 666, túlnyomórészt 14—17 év közötti fiatal közül 63,81 % már cigarettázott, szemben a 36,19 %-kal, azokkal, akik saját bevallásuk szerint még nem dohányoztak. (Lásd még az 1. ábrát)

A tanulók dohányzása

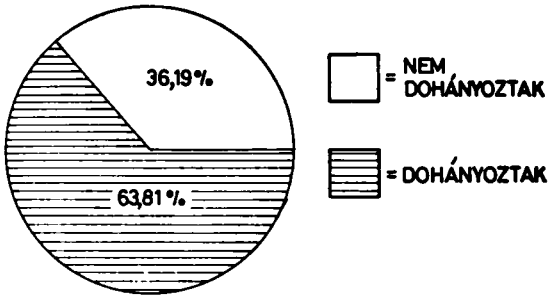

(1. ábra)

Nemek szerinti lebontásban — mint a 2. és a 3. táblázatunk adatai mutatják — jelentős eltérés figyelhető meg a fiúk és lányok között.

A fiúk dohányzása

2. táblázat

Életkor	Már dohányzott		Még nem dohányzott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	77	60,16	51	39,84	28
15 éves	74	84,09	14	15,91	88
16 éves	61	79,22	16	20,78	77
17(18) éves	36	80	9	20	45
Összesen	248	73,37	90	26,63	338

A lányok dohányzása

3. táblázat

Életkor	Már dohányzott		Még nem dohányzott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	48	43,24	63	56,76	111
15 éves	52	54,74	43	45,26	95
16 éves	56	63,64	32	36,36	88
17(18) éves	21	61,76	13	38,24	34
Összesen	177	53,96	151	46,04	328

A fiúk 60,16 %-a — 2. táblázatunk alapján — már 13—14 éves korában rágyújt. 15 éves korára pedig a fiúk 84,09 %-a már elszívja az első cigarettát, s ez az érték a későbbiek során nem növekszik. A lényeges különbség a 13—14, illetve 15 éves korban dohányozni kezdő fiúk között figyelhető meg: eredményeink szerint mintegy 24 %-kal több fiú gyújt rá ebben a korban, mint ezt megelőzően.

A lányoknál viszont más tendencia figyelhető meg: náluk fokozatosabban növekszik azoknak a száma, akik saját bevallásuk szerint már elszívták az első cigarettát. A 16 és 17(18) éves lányok között azonban ebből a szempontból lényeges különbséget nem találtunk.

2. és 3. táblázatunk adatai arra hívják fel a figyelmet, hogy a fiútanulók minden korosztályban jóval magasabb százalékban érdeklődnek a dohányzás iránt, mint a lányok. A legnagyobb eltérés a 15 éves fiúk és lányok között tapasztalható: a lányokhoz képest 30 %-kal több azoknak a fiúknak a száma, akik 15 évesen rágyújtanak. Más korosztályokban mintegy 20 %-os ez a különbség. Az oszlopos diagram (2. ábra) jól érzékelteti a magas dohányzási mutatószámokat valamint a fiúk és lányok dohányzás iránti érdeklődésében megnyilvánuló különbségeket.

A tanulók dohányzása nemek szerinti megoszlásban

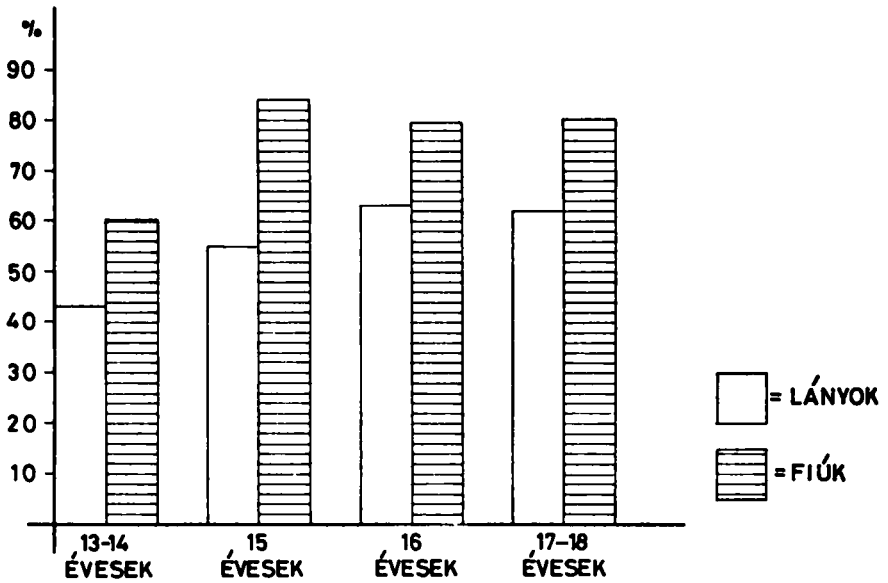

(2. ábra)

Természetesen e magas százalékaránynál jóval kisebb azoknak a fiataloknak a száma, akik nemcsak rágyújtottak, de *alkalmanként vagy rendszeresen* azóta is *dohányoznak*. A fiúk és a lányok között ebből a

szempontból is különbség figyelhető meg: a lányok 21,04 %-a dohányzik alkalmanként és 5,79 %-a rendszeresen, míg a fiúk 32,25 %-a vallotta, hogy alkalmanként dohányzik, és 11,83 % azt, hogy barátai körében rendszeresen dohányzik. E két mutató esetében is egyértelmű, hogy az évek előrehaladtával egyre nő az alkalmanként és rendszeresen dohányzó fiatalok száma. Míg pl. a 13—14 éves generáció fiútagjainak 15,63 %-a állította, hogy alkalmanként dohányzik, a 16 éveseknek már *50,64%-a!* Ugyanez a tendencia figyelhető meg a lányok esetében is. A 13—14 évesek közül csak 10,81 % az alkalmi dohányzók száma, a 16 évesek közül már 23,86 %, a 17/18 évesek közül pedig 38,24 %. Felmérésünk szerint a *17(18) éves fiúknak több mint a negyede (26,67 %-a) rendszeres dohányosnak vallja magát.*

Vajon milyen okokra vezethető vissza a fiatalkorúak körében tapasztalható dohányzás iránti érdeklődés megjelenése? Milyen mértékben érezteti hatását a környezet dohányzása, és mennyire érvényesül a család tiltó ereje? Kérdőívünk segítségével azt is szerettük volna megtudni, hogy maguk a fiatalok mennyire érzik felnőttes póznak, szerepnek a dohányzást. Ez utóbbi kérdésre egyértelmű hárítás volt a válasz az érintettek részéről. Azzal ellentétben, hogy a közvélemény a fiatalkorúak dohányzását legáltalánosabban felnőttes attitűdnek minősíti, maguk a fiatalok nem így vélekednek erről: a fiúk közül csak 5,33 % (18 személy), a lányok közül pedig mindössze 1,52 % (5 személy) válaszolt úgy, hogy már „eléggé felnőttnek" tekinti magát a dohányzásra.

Figyelemre méltó az is, hogyan viszonyulnak a fiatalok környezetük dohányzásához. 54 %-uk „ki nem állhatja", ha dohányoznak a közelében, s ez az arányszám magasabb, mint azoknak a száma, akik még egyáltalán nem gyújtottak rá. Tehát annak ellenére, hogy a vizsgált személyek jó része már cigarettázott, sokan közülük mégsem szívelik, ha maguk is ki vannak téve mások dohányzásának. A dohányosoktól való idegenkedés azonban az életkor arányában csökken. Lányoknál éppúgy, mint a fiúknál, bár a lányok általában kevésbé toleránsak a környezet dohányzásával szemben, mint a fiúk. Míg a 13—14 éves gyerekek 67,78 %-a nem szereti, ha dohányoznak körülötte, a 15 éveseknek már csak 53 %-a, a 16 éveseknek 45,45 %-a, a 17—18 évesek közül pedig még kevesebben (37,97 %). Annak megfelelően, hogy maguk egyre jobban és egyre nagyobb mértékben dohányozni kezdenek, úgy válnak megértőbbé, elnézőbbé a környezet dohányzásával szemben is.

A fiatalok dohányzásának kérdésében az iskolai és családi környezet nem minden esetben képvisel egységes álláspontot. Különösen a középiskolák egyes csoportjaira vonatkozik ez, amelyekben kijelölt helyen engedélyezik a diákok számára a dohányzást, abból a meggondolásból kiindulva, hogy ily módon elejét tudják venni a mosdókban és más eldugottabb helyeken történő, kevésbé ellenőrizhető dohányzásnak. A szülők ezzel szemben még a középiskolás diákok esetében is sokkal jobban tiltják a dohányzást. Mint 4. táblázatunk eredményei mutatják, a szülők jelenlétében a fiatalok közül csak nagyon kevesen gyújthatnak rá.

4. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	1	0,78	—	—	1	0,42
15 éves	9	10,23	1	1,05	10	5,46
16 éves	16	20,78	3	3,41	19	11,52
17(18) éves	12	26,67	3	8,82	15	18,99
Összesen	38	11,24	7	2,13	45	6,76

Táblázatunk szerint a szülők 6,76 %-a engedélyezi gyermekének, hogy jelenlétében is dohányozhat. A fiúk és a lányok esetében a szülők nem egységes álláspontot foglalnak el: a lányok számára jobban tiltják a dohányzást, a fiúkkal szemben kissé engedékenyebbek, hiszen a lányoknak csak 2,13 %-a gyújthat rá szülei előtt, a fiúknak pedig 11,24 %-a. A szülők engedékenysége — különösen a fiútanulók szüleinél érzékelhető ez a jelenség — gyermekeik életkorával arányosan növekszik. Míg a 13—14 éves gyerekek lényegében nem gyújthatnak rá a szülők előtt, addig a 16 éves fiúk 20,78 %-a, a 17(18) éves fiúknak pedig 26,67 %-a cigarettázhat szülei jelenlétében. A tendencia a lányok szülőknél is megfigyelhető, de kisebb mértékben. A szülők dohányzást ellenző magatartása ellenére is minden korosztályban igen magas a szülők tudta nélkül dohányzó tanulók száma: a fiúk és lányok közül is sokkal többen dohányoznak, mint ahányan a szülők előtt rágyújthatnak.

A fiatalok dohányzására vonatkozó adatainkat összegezve megállapíthatjuk, hogy az első cigaretta elszívásával már nagyon fiatalon megpróbálkoznak tanulóink. A szülők tiltó hozzáállása különösen a lányok esetében érvényesül, s más okok mellett valószínűen ezzel is magyarázható, hogy a fiúk és lányok dohányzása között szembetűnő különbség figyelhető meg. A fiúk dohányzás iránti érdeklődése minden korosztályban mintegy 20 %-kal meghaladja a lányokét. Adataink szerint a 14—17 éves kor közötti lányoknak több mint a fele, a hasonló korú fiúknak pedig kis híján háromnegyed része rágyújtott már. S ha figyelembe vesszük, hogy az évek múlásával egyre nő azoknak a fiataloknak a száma, akik cigarettázni kezdenek, feltételezhető, hogy a következő generációkban ezek az értékek tovább emelkednek. Eredményeink tehát a dohányzás egyre szélesebb körben történő elterjedéséről adnak számot, és sajnos a visszaszorítására tett erőfeszítéseket egyáltalán nem tükrözik. Hasonló megállapításokat tehetünk akkor is, ha a fiatalkorúak alkoholfogyasztását vizsgáljuk meg.

A fiatalkorúak alkoholfogyasztása

Amikor a fiatalkorúak alkoholfogyasztásáról beszélünk, akkor ez természetesen nem jelenti azt, hogy az alkoholfogyasztást az alkoholizmussal azonosítanánk. Nem is tehetjük ezt, hiszen a vizsgált korosztály tagjai között életkori sajátosságaikból következően „igazi" alkoholistával még nem is találkozhatunk. Az alkoholfogyasztás korai megkezdése azonban a későbbiek során sok esetben alkoholizmushoz vezethet. S ez annál is inkább figyelmet érdemel, mert, mint felmérési eredményeink mutatják, az alkoholfogyasztás még a dohányzásnál is jobban veszélyezteti a fiatalkorúakat, s e vonatkozásban a fiúk és lányok között nincs olyan szembetűnő különbség, mint a dohányzás esetében. 5. táblázatunk a tanulók szeszesital-fogyasztására vonatkozik.

A tanulók alkoholfogyasztása

5. táblázat

Életkor	Már fogyasztott alkoholt		Nem fogyasztott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	164	68,62	75	31,38	239
15 éves	136	74,32	47	25,68	183
16 éves	129	78,18	36	21,82	165
17(18) éves	62	78,48	17	21,52	79
Összesen	491	73,72	175	26,28	666

Amint azt 5. táblázatunk adatai tanúsítják, 666 vizsgált személyünk majd háromnegyed része (73,72 %) fogyasztott már alkoholt, és csak alig több, mint negyede válaszolt úgy, hogy az eddigiek során még nem kóstolt szeszes italt. Mintegy 10 %-kal többre tehető azoknak a fiataloknak a száma, akik 14—17 éves koruk között alkoholt fogyasztottak, mint azoké, akik ugyanebben az életkorban dohányozni kezdtek. (v. ö. 1. táblázat) Kapott eredményeink elgondolkodtatók abból a szempontból is, hogy az általunk vizsgált legfiatalabb korosztály tagjai között (13—14 éves általános iskolásokról van szó) majd 70 % már fogyasztott szeszes italt. Ez a mutatószám messze felülmúlja az azonos életkorú cigarettázni kezdő tanulók arányát. (v. ö. 1. táblázat) Nyilván ennek a 13—14 évesek között megfigyelhető magas százalékaránynak tudható be, hogy az alkohol iránti érdeklődés az egyes korcsoportokban nem emelkedik olyan meredeken, mint a dohányzás esetében. Felmérésünkben már csak az alkoholtartalmú italokkal való megismerkedés fokozódó növekedését tudjuk regisztrálni, az alkoholfogyasztás első megjelenése még egészen fiatal, általunk nem vizsgált korosztályokra

tehető. S noha eredményeink nem olyan riasztóak, mint egy magyarországi felmérés adatai, mely szerint 12—13 éves korban 100 %-ot, 13—14 éves korban 92 %-ot mutatott az alkoholfogyasztás, a későbbi életkorban pedig mindig 100 %-ot, az mégis figyelemre méltó, hogy *16—17 éves fiataljaink közül mindössze 21 % nem fogyasztott még szeszes italt.*[5] Tanulóink alkoholfogyasztására vonatkozó eredményeinket a 3. ábra szemlélteti.

A fiatalok alkoholfogyasztása

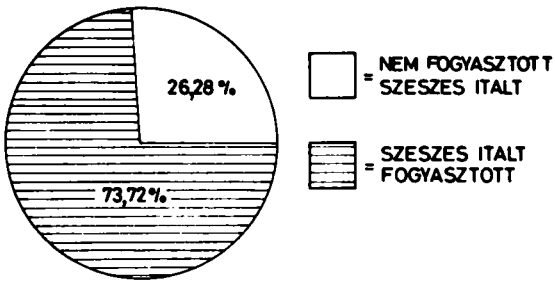

(3. ábra)

Nemek szerinti megoszlásban — mint 6. és 7. táblázatunk adatai mutatják — látszólag nincs olyan nagy különbség fiúk és lányok alkoholfogyasztásában, mint a dohányzás esetében. (v. ö. 2. és 3. táblázat, 2. ábra) Évenkénti lebontásban azonban sajátos jelenségek fedezhetők fel.

A fiúk alkoholfogyasztása

6. táblázat

Életkor	Már fogyasztott alkoholt		Nem fogyasztott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	86	67,19	42	32,81	128
15 éves	69	78,41	19	21,59	88
16 éves	67	87,01	10	12,99	77
17(18) éves	39	86,67	6	13,33	45
Összesen	261	77,22	77	22,78	338

6. és 7. táblázatunk átlagértékei fiúk és lányok alkoholfogyasztása között csak mintegy 7 %-os eltérést mutatnak. Más a helyzet viszont, ha az egyes korosztályokat vesszük szemügyre. A lányok esetében nem növekszik évek szerint az alkoholfogyasztást elkezdő személyek száma,

7. táblázat

Életkor	Már fogyasztott alkoholt		Nem fogyasztott		Összesen
	n	%	n	%	n
(13)14 éves	78	70,27	33	29,73	111
15 éves	67	70,53	28	29,47	95
16 éves	62	70,45	26	29,55	88
17(18) éves	23	67,65	11	32,35	34
Összesen	230	70,12	98	29,88	328

hanem mind a négy évfolyamban 70 % körül mozog. A fiúknál azonban nem ilyen kiegyensúlyozottan alakul a kép, hanem rohamosan csökken azoknak a fiúknak a száma, akik még nem fogyasztottak szeszes italt. Míg a lányoknak minden korosztályban kb. 30 %-a nem ivott még, a fiúknál ez az érték csak a 13—14 évesek csoportjában figyelhető meg, és bizony két év leforgása alatt 12—13 %-ra csökken le. Fiúk és lányok alkoholfogyasztásának különbségét az oszlopos diagram (4. ábra) szemlélteti.

A fiatalok alkoholfogyasztása nemek szerinti megoszlásban

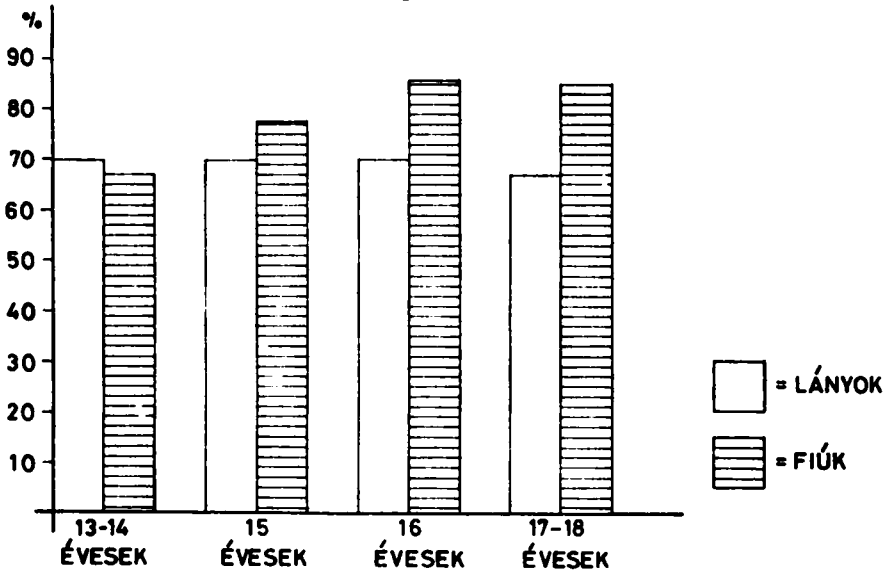

(4. ábra)

A fiatalok alkoholfogyasztását elemző vizsgálatok általában arra a következtetésre jutnak, hogy a fiatalok első alkoholfogyasztása az esetek túlnyomó többségében a felnőttek támogatásával és a felnőttek társaságában történik. Felmérésünk eredményei is arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a szülők gyermekeik alkoholfogyasztásával kapcsolatban eléggé elnézőek. 8. táblázatunk adatai a szülők hozzáállását tükrözik a fiatalok alkoholfogyasztására vonatkozóan.

A szülők nem tiltják gyermekeik alkoholfogyasztását

8. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	40	31,25	42	37,84	82	34,31
15 éves	43	48,86	33	34,74	76	41,53
16 éves	39	50,65	37	42,05	76	46,06
17(18) éves	26	57,78	16	47,06	42	53,16
Összesen	148	43,79	128	39,02	276	41,44

Táblázatunk alapján egyértelműnek látszik, hogy a szülők sokkal kevésbé elutasítóak gyermekeik alkoholfogyasztásával, mint esetleges dohányzásával kapcsolatosan. (v. ö. 4. táblázat) A fiús szülők 43,79 %-a megengedi gyerekének az alkohol fogyasztását, a lányos szülőknek pedig 39,02 %-a, míg a dohányzást ennél jóval kevesebben tűrték el. Különös figyelmet érdemelnek a 13—14 és 15 éves fiatalok szüleinek engedékenységére vonatkozó adatok. *A fiús szülők 31,25%-a megengedi, hogy 13—14 éves fia alkoholt fogyasszon, a 15 éves fiúk szüleinek pedig csaknem a fele.* A lányos szülők is sokkal elnézőbbek, mint a dohányzásnál. A 13—14 éves lányok szülei közül senki sem volt, aki a dohányzást engedélyezte volna gyermekének, ezzel szemben 37,84 % nem emel kifogást az ellen, ha lánya alkalmanként szeszes italt fogyaszt. És noha a fiús szülők általában az alkoholfogyasztásnál is elnézőbbek, mint a lányos szülők, de ez a különbség nem számottevő a különböző nemű gyermekekre vonatkozóan.

Nem tűnik talán indokolatlannak, ha a fenti eredmények alapján arra a következtetésre jutunk, hogy a gyerekek alkoholfogyasztásával szembeni nagyobb szülői tolerancia is közrejátszik abban, hogy ilyen magas mutatószámokat kaptunk a 14—17 éves fiatalok alkohol iránti érdeklődését illetően. A jelenség legszembetűnőbben a lányos szülők tiltó, illetve engedékenyebb magatartásával mutat összefüggést. Persze, ez nem jelenti azt, hogy a szülők részéről megnyilvánuló tiltás teljes egészében vissza is fogná a káros szokást. Hiszen minden tiltás ellené-

re is a lányoknak több, mint a fele rágyújtott már, de ott, ahol a szülők részéről közel 40 %-os az engedékenység, ott bizony a szeszes italok iránti érdeklődés is 70 %-ra emelkedett. Érdemes felfigyelni arra is, hogy az általános tapasztalat szerint az iskolák és a családok ellentétes álláspontot foglalnak el a dohányzás és alkoholfogyasztás esetében. Míg ugyanis újabban egyes középiskolák engedélyezik a dohányzást, olyan iskola nem létezik, ahol akármilyen formában elfogadott lenne az alkoholfogyasztás; ezzel szemben a szülők sokkal nehezebben tűrik el, ha gyermekeik a szülői házban rágyújtanak, mint azt, ha alkalomadtán a jelenlétükben szeszes italt fogyasztanak.

A tanulók alkoholfogyasztására vonatkozó felmérési eredményeink szinte teljes egészében összecsengenek a dolgozatunk elején említett francia vizsgálat adataival, mely szerint a teljesen absztinens középiskolások aránya nem haladja meg a 20 %-ot.[6] Az általunk vizsgált személyek közül az 1969-es, illetve az 1968/67-es születésű fiatalok járnak középiskolába, és e két generáció esetében a teljesen absztinens fiatalok aránya 21,82, ill. 21,52 %. Az említett francia vizsgálat eredményei szerint azonban a lányok szeszesital-fogyasztása a fiúkénak körülbelül a fele — a mi fiataljaink körében végzett felmérés szerint nincs ilyen nagy különbség a fiúk és lányok alkoholfogyasztása között: mindössze 7 %-os különbséggel számolhatunk, és az évenkénti különbségek sem haladják meg a 20 %-ot.

Természetesen nem tekinthető „iszákosnak" minden fiatal, aki már kóstolt szeszes italt. Éppen ezért külön figyelmet érdemel, hányan vannak, akik „alkalmanként" isznak, hányan fogyasztanak „rendszeresen" alkoholt, és vajon hány fiatallal fordult elő, hogy addig ivott, míg lerészegedett. 9., 10. és 11. táblázatunk adatai a fenti kérdésekre adnak választ.

Alkalmanként iszik

9. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	65	50,78	65	58,56	130	54,39
15 éves	54	61,36	51	53,68	105	57,38
16 éves	55	71,43	57	64,77	112	67,88
17(18) éves	29	64,44	18	52,94	47	59,49
Összesen	203	60,06	191	58,23	394	59,16

9. táblázatunk is megerősíti, hogy a lányok és fiúk alkoholfogyasztása között — az átlagértékek szempontjából — lényeges különbség

nem található. *A fiúk 60,06 %-a tekinti magát „alkalmi" ivónak, a lányoknak pedig 58,23 %-a.* Az egyes évfolyamok szerint azonban már bizonyos eltérésekre figyelhetünk fel. Szembetűnő, hogy a legfiatalabbak között (a 13—14 évesek csoportjában) több lány állítja, hogy alkalmanként szeszes italt fogyaszt, mint ahány fiú. Feltételezhető, hogy ez a jelenség összefüggésben lehet azzal az életkori sajátossággal, hogy a 13—14 éves lányok biológiailag felnőttebbnek érzik magukat, mint a hasonló korú fiúk, s a család, a környezet is így vélekedhet: a 13—14 éves lányok közül a szülők többnek engedik meg a szeszes ital fogyasztását, mint a hasonló korú fiúknak. (lásd még a 8. táblázatot) Ezt a „lemaradást" alkoholfogyasztási szempontból aztán a fiúk már a következő generációra „behozzák", és el is hagyják a lányokat.

Baráti körben rendszeresen iszik

10. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	3	2,34	1	0,9	4	1,67
15 éves	5	5,68	4	4,21	9	4,91
16 éves	7	9,09	3	3,40	10	6,06
17(18) éves	6	13,33	2	5,88	8	10,12
Összesen	21	6,21	10	3,04	31	4,65

10. táblázatunk alapján tanulóink 4,65 %-a vallotta magát „rendszeres" ivónak. A fiúk közül kétszer annyian állították ezt, mint a lányok közül. Az évek haladtával egyre több fiú iszik rendszeresen, s a négy év alatt ez a növekedés több, mint 10 %-ot tesz ki. Adataink kisebb értéket mutatnak, mint a dolgozatunk elején említett lengyel felmérés eredményei, melyek szerint a lengyel fiatalok 58 %-a fogyaszt rendszeresen alkoholt.[7] Ez az 58 % a mi vizsgálatunkban az „alkalmanként" ivó fiatalok számával (59,16 %) mutat komoly hasonlóságot.

Jelen vizsgálatunk adatai arra hívják fel a figyelmet, hogy a 14—17 éves korosztályhoz tartozó *fiúk*nak a *negyedrésze (24,56 %-a) volt már részeg.* Ha évenkénti lebontásban vesszük szemügyre a fenti jelenséget, elgondolkodtató adatokra bukkanunk. Vajon hol s milyen körülmények között volt módja lerészegedni a 13—14 éves fiúk 12,5 %-ának? A 15 éves fiúk 23,86 %-ának? Bár, mint láttuk, a szülők ezekben a korosztályokban is igen magas százalékban engedélyezik gyermekeik számára az alkoholfogyasztást, de ahhoz bizonyosan nem járulnak hozzá, hogy általános iskolás gyerekeik részegre igyák magukat. Mennyi időt tölthetnek el vajon ezek a fiatalok szülői ellenőrzés nél-

Már volt részeg

11. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	16	12,5	3	2,70	19	7,95
15 éves	21	23,86	4	4,21	25	13,66
16 éves	21	27,27	9	10,23	30	18,18
17(18) éves	25	55,56	6	17,65	31	39,24
Összesen	83	24,56	22	6,71	105	15,77

kül, ha lehetőségük van arra, hogy lerészegedjenek, s idejükből valószínűleg még arra is futja, hogy valamelyest kijózanodjanak, mire hazaérnek.

Nem kevésbé elgondolkodtató adat az sem, hogy a *középiskola második osztályába járó fiúknak több mint a fele (55,56 %)* nyilatkozott úgy, hogy *volt már részeg*. A lányok esetében alacsonyabbak ezek a mutatószámok, de a középiskolásoknál ugrásszerűen megemelkednek, minden bizonnyal az „önállósodással", a „felnőttebbé válással", a szülői ellenőrzés alól történő fokozatos kicsúszással párhuzamosan. 5. ábránk a fiúk és lányok között előforduló részegségre vonatkozó eredményeinket szemlélteti.

A részegség előfordulása nemek szerinti megoszlásban

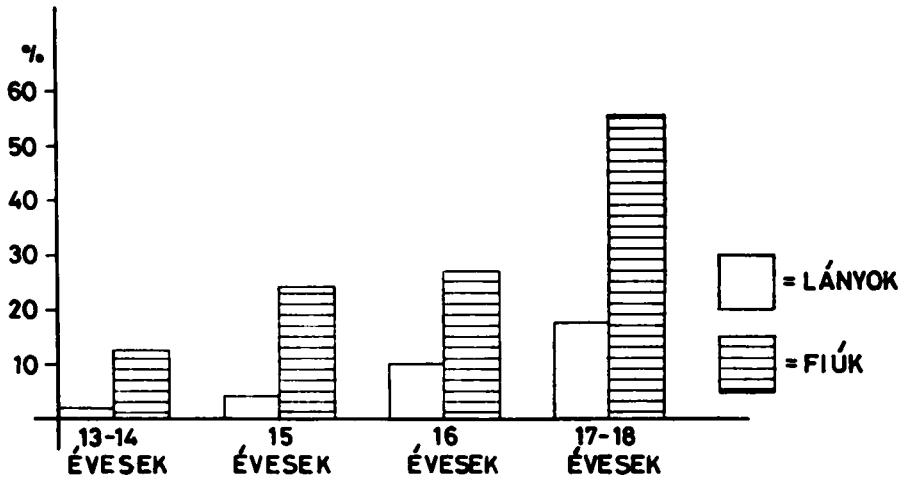

(5. ábra)

Fiataljaink alkoholfogyasztására vonatkozóan tehát elég ijesztő kép tárul elénk. A 14—17 éves korú fiatalok közül *majd háromnegyed részük már fogyasztott szeszes italt, 60 %-uk alkalmanként* azóta is *iszik*, a *fiúk negyedrésze volt már részeg*. S mint láttuk, a lánytanulók sem maradnak el sokkal a fiúk mögött. Eredményeink arról tanúskodnak, hogy a gyerekek már nagyon fiatal korban hozzájutnak szeszes italhoz, és az évek haladtával egyre többen lesznek azok, akik különböző okok miatt ismételten alkoholt fogyasztanak. Meredeken emelkedik a „rendszeresen" ivók száma is. Sajnos, kapott eredményeink nem tükrözik azokat a társadalmi erőfeszítéseket, amelyek a fiatalok alkoholfogyasztásának visszaszorítására irányulnak. A jelenlegi helyzet szerint a szeszesital-fogyasztás a fiatalok körében nő. Az sem lehet megnyugtató számunkra, hogy más közegben még súlyosabb a helyzet. A már említett magyarországi felmérés szerint 13—14 éves kor felett 100 %-osnak bizonyult az alkoholfogyasztás, a tanulók 73 %-a több-kevesebb rendszerességgel fogyaszt szeszes italt, és a középiskolások között a részegség előfordulása 28 %-os (nemek közötti elkülönülés sem jelentkezett).[8] Adataink ennél kisebb méretű alkoholfogyasztásról tanúskodnak, bár ami a részegség előfordulását illeti — amennyiben a középiskolások adatait vesszük szemügyre — nagyon csekély eltérés figyelhető meg.

Vajon kevés lenne a felvilágosítás az alkohol káros hatásáról? Fiataljaink nem lennének tisztában azzal, hogy a fejlődő szervezet számára mennyi veszéllyel jár a szeszes italok fogyasztása? Vagy a nagyfokú szülői tolerancia járulna hozzá a gyerekek alkoholizálásához? Esetleg a felnőttek, a környezet iszákosságának látványa lenne számukra a követendő példa?

A fiatalok válaszai arra engednek következtetni, hogy az alkoholfogyasztás motívumai között számos tényező játszik szerepet. A tanulók egy része (77 fiú és 34 lány) vidámabbnak, feldobottabbnak érzi magát az alkohol hatására, és saját megítélése szerint ezért fogyaszt szeszes italt, a többségük pedig a társaság kedvéért iszik. Ez utóbbiak száma elég magas, az alkoholt fogyasztó személyek 37,47 %-a, s ez is megerősíti azt az általánosan elterjedt nézetet, mely szerint a baráti társaságok közvetlen hatása a fiatalkorúak alkoholfogyasztásának komoly tényezője. A környezet iszákosságát, magát az alkoholizmust viszont a fiatalkorúak jó része határozottan elutasítja. Diákjaink 70 %-a *ki nem állhatja* az alkoholistákat. A lányok elutasítása határozottabb, mint a fiúké: a fiúk 63,02 %-a, a lányoknak pedig 78,05 %-a idegenkedik az iszákosoktól. Mindkét nemnél megfigyelhető azonban egy olyan tendencia, hogy az életkorral csökken az elutasító magatartás. Az alkoholfogyasztás esetében is szembetűnő az a sajátosság, amelyre már a dohányzásnál is felfigyeltünk: a fiatalok túlnyomó többsége nem érzi azt, hogy viselkedése felnőttes magatartás utánzása lenne. Mindössze 5,71 %-uk véli azt, hogy már „elég nagy" az alkoholfogyasztásra.

Felmérési eredményeink szerint 666, túlnyomórészt 14 és 17 év közötti fiatalra kiterjedő vizsgálati anyagunkban számottevő mértékben fordult elő dohányzás és alkoholfogyasztás. Célszerűnek látszik összefüggést keresni a dohányzás és alkoholfogyasztás között, azaz megállapítani, milyen arányban dohányoznak az alkohol iránt is érdeklődő fiatalok, és viszont: milyen arányban fordul elő alkoholfogyasztás a dohányzó fiatalok körében. 12. táblázatunk adatai arra vonatkoznak, hogy azok közül a tanulók közül, akik már rágyújtottak, hányan vannak, akik szeszes italt is fogyasztottak.

A dohányzók közül alkoholt is fogyasztott

12. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	60	77,92	44	91,67	104	83,2
15 éves	61	82,43	42	80,77	103	81,75
16 éves	57	93,44	44	78,57	101	86,32
17(18) éves	32	88,89	16	76,19	48	84,21
Összesen	210	84,68	146	82,49	356	83,76

Táblázatunk alapján fiúkra és lányokra egyaránt jellemző, hogy azok közül, akik már rágyújtottak, *több mint 80 %-ban* az is előfordult, hogy szeszes italt fogyasztottak. Az egyes évfolyamok szerinti lebontásban a fiúk dohányzása és alkoholfogyasztása közötti összefüggés az életkor arányában növekvő, a lányoknál csökkenő tendenciát mutat. Még szembetűnőbb összefüggésre figyelhetünk fel, ha a többé-kevésbé rendszeresen dohányzó fiatalok alkoholfogyasztását vizsgáljuk meg. (13. táblázat)

13. táblázatunk alapján megállapíthatjuk, hogy *90 %-nál is magasabb* összefüggés van a rendszeresebb dohányzás és az alkoholfogyasztás között a fiatalkorúak körében. Ez az adat is megerősíti azt a felfogást, hogy a fiatalok dohányzása és alkoholfogyasztása ellen egyszerre kell küzdeni, annál is inkább, mert a jelek szerint a kettő *együtt jár* az esetek túlnyomó többségében. (Ha megfordítva próbáljuk elvégezni az összehasonlítást, azaz azt kutatjuk, hogy a szeszes italt fogyasztó gyerekek hány százaléka dohányzott már, szintén magas értékeket kapunk: a fiúknál 80,46 %-os, a lányoknál 63,48 %-os, átlagban pedig 72,51 %-os az összefüggés.)

Összehasonlító eredményeink szerint tehát *minden tíz — alkalman-*

A rendszeresen (alkalmanként) dohányzók közül alkoholt is fogyaszt

13. táblázat

Életkor	Fiúk		Lányok		Összesen	
	n	%	n	%	n	%
(13)14 éves	19	95	11	91,67	30	93,75
15 éves	29	85,29	21	91,30	50	87,22
16 éves	38	97,44	20	90,91	58	95,08
17(18) éves	20	100	10	71,43	30	88,24
Összesen	106	93,81	62	87,32	168	91,30

ként vagy rendszeresen dohányzó — gyerek közül több mint kilenc szeszes italt is fogyasztott. Nem érdektelen talán minden vonatkozó mutatót összegezve megállapítani, hányra tehető azoknak a fiataloknak a száma, akik nem dohányoznak és alkoholt sem fogyasztanak. 14. táblázatunk adatai a nem dohányzó és alkoholt sem fogyasztó fiatalok számát tüntetik fel.

A dohányzó és/vagy alkoholfogyasztó, illetve a nem dohányzó alkoholt sem fogyasztó fiatalok megoszlása

14. táblázat

Életkor	Dohányzik és/vagy alkoholt fogyaszt		Nem dohányzik és nem fogyaszt alkoholt		Összesen
	n	%	n	%	
(13)14 éves	186	77,82	53	22,18	239
15 éves	159	86,88	24	13,12	183
16 éves	145	87,87	20	12,13	165
17(18) éves	71	89,87	8	10,13	79
Összesen	561	84,23	105	15,77	666

Vizsgálati anyagunkban mindössze *15,77 %-ot* tesz ki azoknak a fiataloknak a száma, akik *nem fogyasztottak szeszes italt és nem is dohányoznak.* Ezzel szemben a vizsgált személyek közel 85 %-a vagy az egyikkel, vagy a másikkal (vagy mindkettővel) már próbálkozott. Még *a 13—14 évesek korosztályában is csak a tanulók 22,18 %-a* állította, hogy *nem gyújtott rá és nem is kóstolt szeszes italt.* Az évek során ezeknek a fiataloknak a száma egyre csökken, és a 17 évesek

csoportjában már csak 10,13 %-ot tesz ki. Nagyobb méretű csökkenés 14—15 éves kor között következik be: egy év alatt 9 %-kal lett kevesebb azoknak a száma, akik nem dohányoztak és nem fogyasztottak alkoholtartalmú italt.

A fiatalkorúak körében egyre jobban elterjedő dohányzásra és alkoholfogyasztásra vonatkozó adatok hatékonyabb preventív intézkedéseket sürgetnek. A tájékoztató előadások, ismeretterjesztő műsorok keretében a fiatalok számtalanszor hallottak már a dohányzás és az alkoholfogyasztás egészségkárosító hatásáról és más problémákról, melyek a túl korán elkezdett dohányzással és ivással együtt járnak. Hiába tudják azonban elméletben mindezt, mégsem ennek a szellemében élnek, és az alkoholfogyasztás (valamint a dohányzás) egyre fiatalabb korosztályokat veszélyeztet. Pedig számos kutatás bizonyítja, hogy az összes dohányos 67 %-a 19 éves kora előtt szokott rá, mint ahogy a zárt intézetbe kerülő alkoholisták 70—75 %-a is már gyermek- és serdülőkorban kezdett italozni.[9] A káros szokások megelőzése tehát legalább olyan fontos — vagy még fontosabb — feladat, mint a már létrejött, manifesztálódott problémákkal felvenni a küzdelmet.

Kutatási eredményeink a fiatalkorúak körében megfigyelhető dohányzás és alkoholfogyasztás közötti szoros összefüggésre mutatnak rá: kevés kivételtől eltekintve a dohányzó gyerekek alkoholt is fogyasztanak. Mi lehet ennek a sajátosságnak az oka? Milyen motívumokkal lehet összefüggésbe hozni, hogy a fiatalok jó részét a korai dohányzás és alkoholfogyasztás egyaránt veszélyezteti? Jelen munkánkban néhány közvetlen környezeti tényezőt vizsgáltunk meg abból a szempontból, hogy ezek hatása releváns összefüggést mutat-e a fiatalkorúak dohányzásával, illetve alkohol iránti érdeklődésével.

A dohányzás és alkoholfogyasztás valamint az iskolai problémák összefüggései

A ma iskoláját — köztudomású — közel se lehet megvádolni autoritárius nevelési elvekkel. A régi, híresen szigorú, nagy fegyelmet megkövetelő iskolák már rég megszűntek vagy átszerveződtek, s az újonnan kialakult iskolatípusok számos problémával küzdenek. Többek között azzal, hogy szinte teljesen eszköztelenek a tanulók körében elharapódzó fegyelmezetlenségek megfékezésében. Az ún. megrovások lennének hivatottak a diákok viselkedését szabályozni, s az igazolatlan mulasztásoktól kezdve a legkülönbözőbb kihágásokat megtorolni. Kutatási anyagunkban megvizsgáltuk, milyen összefüggést mutatnak az iskolai büntetések a tanulók dohányzásával, illetve alkoholfogyasztásával. Kik azok a diákok, akik többször részesülnek büntetésben az iskolai normáktól eltérő viselkedésük miatt? 15. táblázatunk erre a kérdésre ad választ.

A dohányzás és alkoholfogyasztás, valamint az iskolai megrovások összefüggései

15. táblázat

Vizsgált személyek (v. sz.)	Megrovást kapott		Nem kapott		Összesen
	n	%	n	%	n
Nem dohányzik, nem iszik	5	4,76	100	95,24	105
Iszik és/vagy dohányzik	110	19,61	451	80,39	561
Együtt	115	17,27	551	82,73	666

Táblázatunk alapján megállapíthatjuk, hogy azok a tanulók, akik se nem dohányoztak, se nem ittak, jóval alacsonyabb százalékban (4,76) kapnak valamilyen büntetést az iskolában, mint azok, akik már rágyújtottak és/vagy szeszes italt is fogyasztottak (19,61 %). A nem dohányzó és nem ivó gyerekek viselkedése jobban megfelel az iskolában megkövetelt normáknak, normaszegő viselkedés ritkábban lép fel náluk. Igen magas szignifikáns összefüggést kapunk, ha a rendszeresen (alkalmanként) dohányzó és még alkoholt is fogyasztó tanulók iskolai büntetéseit vizsgáljuk meg ($p < 0{,}001$-nél), s hasonló magas értéket kapunk, ha azoknak a tanulóknak a vizsgálati eredményeit vesszük figyelembe, akik — akár egyszeri alkalommal is — dohányoztak és szeszes italt fogyasztottak ($p < 0{,}001$-nél). *A fiatalok dohányzása és alkoholfogyasztása tehát együtt jár egy bizonyos normaszegő viselkedéssel,* vagyis azok a fiatalok hajlamosabbak a különböző tiltások ellenére dohányzásra és alkoholfogyasztásra, akik egyébként is hajlanak a környezet részéről támasztott elvárások, viselkedési szokások megszegésére. S ha tudjuk, hogy az alkoholizmus jelenségét újabban társadalmi beilleszkedési zavarnak tekintik, anélkül, hogy kapott eredményeinkből túlzottan messzemenő következtetést vonnánk le, talán nem hiábavaló, ha már iskoláskorban felfigyelünk a „beilleszkedési" problémák megjelenésére és egyértelmű összefüggésükre a korai szeszesitalfogyasztással és a dohányzással.

A dohányzás és alkoholfogyasztás, valamint a családon belüli problémák összefüggései

Napjainkban közhelyszámba megy a család válságáról beszélni. Az utóbbi évtizedekben óriási változások zajlottak le a család struktúráján belül, de a család hagyományos társadalmi és egyéni szerepeit illetően is. A családi élet napjainkban olyan nagy változásokon ment keresztül, amelyek kihatással vannak a felnövő újabb nemzedék szemé-

lyiségfejlődésére. És itt nemcsak arról van szó, hogy a bomlékonyabbá váló, érzelmileg labilisabb család immár elvesztette azt a korábban még meghatározó funkcióját, amelyet a normatív viselkedés szabályozásában betöltött, hanem — ami ezzel szervesen összefügg — a családon belüli konfliktusok, problémák hozzájárulhatnak a felnövekvő fiatal generáció érzelmi bizonytalanságának, káros szokásainak, személyiségfejlődési zavarainak, deviáns viselkedésének kialakításához. Jelen felmérésünk keretében a fiatal korban jelentkező dohányzás és alkoholfogyasztás összefüggéseit kerestük néhány, családon belüli problémával. Alábbi eredményeink arra mutatnak rá, hogy a fiatalkorúak dohányzása és alkoholfogyasztása milyen kapcsolatban van a *kedvezőtlen családi légkör kialakulásával*, az *„otthontalanság" érzésével* valamint *a szülők — az apa — alkoholfogyasztásának* mértékével. Kedvezőtlen családi légkörre, családon belüli feszültségre utalt kérdőívünk három kérdéscsoportja: „Szüleim gyakran veszekszenek", „anyám gyakran ideges" és „apám néha gorombán bánik velünk". E kérdésekre a következő válaszokat adták a vizsgált személyek:

A szülők „veszekszenek"

16. táblázat

Vizsgált személyek (v. sz.)	Szülők „veszekszenek"		Nem „veszekszenek"		Összesen
	n	%	n	%	n
Rendszeresen (alkalmanként) dohányzik és alkoholt is fogyaszt	28	16,67	140	83,33	168
A többiek	47	9,44	451	90,56	498
Összesen	75	11,26	591	88,74	666

16. táblázatunk alapján megállapítható, hogy a rendszeresen vagy alkalmanként dohányzó és alkoholt is fogyasztó tanulók szülei lényegesen többet „veszekszenek", mint a többi szülő ($p < 0{,}01$-nél). (Ez az összefüggés — bár kevésbé kifejezetten — de akkor is fennáll, ha azokat a fiatalokat vesszük szemügyre, akik már ittak és dohányoztak is, de nem jelezték, hogy rendszeres lenne dohányzásuk. Az ő esetükben az összefüggés $p \geqq 0{,}05$ — gyenge szignifikanciát mutat.)

A 17. táblázat a neurotikus tüneteket mutató anyák és a fiatalon dohányozni kezdő és alkoholt fogyasztó gyerekek közti összefüggésekre vonatkozik.

17. táblázat

Vizsgált személyek (v. sz.)	„ideges" anya		nem „ideges"		Összesen
	n	%	n	%	n
Rendszeresen (alkalmanként) dohányzik és alkoholt is fogyaszt	94	55,95	74	44,05	168
A többiek	217	43,57	281	56,43	498
Együtt	311	46,70	355	53,30	666

Noha, mint táblázatunk alapján azonnal megállapítható, általában véve is igen magas az ún. „ideges" anyáknak a száma (46,70 %), a rendszeresen (alkalmanként) dohányzó és alkoholt is fogyasztó fiatalok esetében ez az arány még magasabb. Az anyák „idegessége" és a túl fiatalon elkezdett rendszeres (vagy alkalmankénti) dohányzás és alkoholfogyasztás között szignifikáns összefüggés mutatható ki: $p < 0{,}01$-nél. Ugyanez az összefügés marad akkor is, ha vizsgálatunk nemcsak a rendszeresebben dohányzókra terjed ki, hanem minden fiatalra, aki már rágyújtott és szeszes italt fogyasztott. Táblázatunk eredményei arra utalnak, hogy az anyák „idegessége" amellett, hogy a családi légkört nagymértékben meghatározza, a gyerekek dohányzásával és idő előtti alkoholizálásával nagyon komoly összefüggést mutat.

Az apa „gorombasága" és a fiatalok dohányzása és alkoholfogyasztása között csak abban az esetben találtunk lényeges összefüggést, ha a rendszeresebben dohányzó és alkoholt is fogyasztó gyerekeket vizsgáltuk meg. (18. táblázat)

A rendszeresebben dohányzó és alkoholt is fogyasztó fiatalok, valamint az apa „gorombasága" kétségkívül bizonyos fokú összefüggést mutat: $p < 0{,}05$-nél.

A kedvezőtlen családi légkör, a „veszekedő" szülők, a gyakran „idegeskedő" anya, a „goromba" apa és a túl fiatalon elkezdett dohányzás és alkoholfogyasztás között vizsgálati eredményeink szignifikáns összefüggéseket jelelznek. Különösen vonatkozik ez azokra a fiatalokra, akik már a rendszeresebb dohányzásig eljutottak és emellett még szeszes italt is fogyasztanak. Úgy látszik, a családon belül is ők vannak a legkedvezőtlenebb helyzetben: míg a többiek 3,82 %-a érzi „kitaszítottnak" magát a családi közösségben, közülük viszont 8,33 %-a, s ez már lényeges összefüggés ($p < 0{,}05$-nél). (19. táblázat)

Az apa „gorombasága"

18. táblázat

Vizsgált Személyek (v. sz.)	Apa „goromba"		Nem „goromba"		Összesen
	n	%	n	%	n
Rendszeresen (alkalmanként) dohányzik és alkoholt is fogyaszt	41	24,40	127	75,60	168
A többiek	87	17,47	411	82,53	498
Együtt	128	19,22	538	80,78	666

A családban „kitaszítottnak" érzi magát

19. táblázat

Vizsgált személyek	„Kitaszított" a családban		Nem „kitaszított"		Összesen
	n	%	n	%	n
Rendszeresen (alkalmanként) alkoholt is fogyaszt	14	8,33	154	91,67	168
A többiek	19	3,82	479	96,18	498
Együtt	33	4,95	633	95,05	666

A családon belüli „kitaszítottság" érzéséhez — melyet 19. táblázatunk adatai érzékeltetnek — hozzájárul az is, hogy ezek a fiatalok osztálytársaik körében sem érzik jól magukat: úgy élik meg, hogy osztálytársaik csipkelődnek, kötekednek velük. A többiek 23,29 %-os arányától eltérően ők 31,55 %-ban vélekednek így, s a különbség szignifikáns: $p < 0,05$-nél. S úgyszintén elgondolkodtató, hogy vizsgálati anyagunkban a rendszeresebben dohányzó és alkoholt is fogyasztó gyerekek szülei között több az elvált szülő (12,5 %), mint a többi családban (6,43 %). A különbség ez alkalommal is igen fontos összefüggésre enged következtetni ($p < 0,05$-nél).

A rossz családi légkör, a családon belüli „otthontalanság" érzése (és a válások aránya) mellett megvizsgáltuk, hogy a fiatalon elkezdett dohányzásban és alkoholfogyasztásban a szülők — elsősorban az apa — alkoholfogyasztása milyen szerepet játszik. Van-e egyáltalán valamilyen összefüggés az apa iszákossága és a fiatalok korán elkezdett dohányzása és szeszesital-fogyasztása között? 20. táblázatunk adatai a fenti kérdést válaszolják meg.

Az apa alkoholizálása és a fiatalok dohányzása, alkoholfogyasztása

20. táblázat

Vizsgált személyek	Az apa gyakran fogyaszt alkoholt		Nem fogyaszt		Összesen
	n	%	n	%	n
Rendszeresen (alkalmanként) dohányzik és alkoholt is fogyaszt	40	23,81	128	76,19	168
A többiek	65	13,05	433	86,95	498
Együtt	105	15,77	561	84,23	666

Eredményeink szerint tíz százalékkal több az alkoholista apa azokban a családokban, amelyekben a fiatalok rendszeresen vagy alkalmanként dohányoznak és maguk is fogyasztanak szeszes italt, mint a többi családban. Az összefüggés nagyon egyértelmű ($p < 0{,}001$-nél), ami arra enged következtetni, hogy az alkoholista családban felnövő gyerekek veszélyeztetettsége a káros szenvedélyekkel való megismerkedés és rászokás szempontjából sokkal nagyobb, mint azokban a családokban, amelyekben nem fordul elő alkoholizmus. Más kutatási eredmények arról számolnak be, hogy a szülők alkoholfogyasztásának mértékével a fiataloké nem mutat összefüggést, sőt, bizonyos esetekben a szülők alkoholfogyasztása elrettentő példaként is szerepelhet.[10] Felmérésünk eredményei látszólag ellentmondanak ennek a feltevésnek, hiszen anyagunkban nagyon erős szignifikancia áll fenn a szülők italozása és a fiatalok rendszeresebb dohányzása és alkoholfogyasztása között. Ha azonban külön-külön vizsgáljuk meg a szülők alkoholfogyasztásának egyrészt a fiatalok dohányzására, másrészt a szeszesital-fogyasztására vonatkozó hatását, differenciáltabb eredményeket kapunk. Mégpedig érdekes módon az apa italozása és a gyerekek dohányzása között nagyon erős szignifikancia mutatható ki ($p < 0{,}001$-nél), függetlenül attól, hogy csak a rendszeresebben dohányzókat vesszük figyelembe vagy minden fia-

talt, aki már legalább egyszer rágyújtott. Az apa alkoholfogyasztásának mértéke és a fiatalok szeszesital-fogyasztása közötti összefüggés jelen anyagunkban is csak kevéssé érzékelhető ($p > 0{,}05$-nél). Mivel azonban a dohányzó tanulók 83,76 %-a (12. táblázat), sőt, a rendszeresebben dohányzók 91,3 %-a (13. táblázat) alkoholt is fogyaszt, mindenképpen kedvezőtlen körülménynek tudható be a káros szenvedélyekkel való megismerkedés szempontjából a családi közegben jelentkező alkoholizmus.

*

Jelen tanulmányunkban a fiatalkorúak körében egyre terjedő dohányzás és alkoholfogyasztás néhány jellemző sajátosságára kívántunk rámutatni. Felmérési adataink arról tanúskodnak, hogy a rohamosan nő azoknak a fiataloknak a száma, akik 14—17 éves koruk között rászoknak a dohányzásra és a szeszesital-fogyasztásra. A nemek közti különbség — mely a dohányzás esetében még jól érzékelhető — az alkohol iránti érdeklődés szempontjából mintha már eltűnőben lenne. Eredményeink alapján a dohányzás és alkoholfogyasztás nagyfokú egybeesésére figyelhettünk fel — a dohányzó tanulók jó része alkoholt is fogyaszt —, és e káros szokások kialakulásában bizonyos környezeti tényezők hatását állapíthattuk meg. Mindenekelőtt a kedvezőtlen családi légkör, a szülők „veszekedése", az apa „gorombasága" és alkoholizmusa, az anya „idegessége" teremt megfelelő hátteret ahhoz, hogy a magát „otthontalannak", az iskolában pedig „kicsúfoltnak" érző fiatal előbutóbb valamilyen káros szenvedély hatása alá kerüljön. Mindehhez — mint láttuk — hozzájárul a környezet engedékenysége és a baráti társaság befolyásoló ereje. S noha a fiatalkorúak dohányzása és alkoholfogyasztása már önmagában is elég riasztó jelenség, perspektivikusan szemlélve a kérdést, még több veszélyt jelent: nemcsak egészségi ártalmakat, de társadalmi beilleszkedési zavarokat, devianciákat okozhat. Kutatási anyagunkban a dohányzó és alkoholt fogyasztó fiatalok iskolai büntetéseinek magas száma azt tanúsítja, hogy nem megalapozatlan ez az aggodalom: az iskola normáit, viselkedési követelményeit nehezen tűrő fiatalok a majdani „beilleszkedési" problémák csíráit már magukban hordozzák.

Jegyzetek

[1] Magyar Szó, 1985. szeptember 7.

[2] Levenlei László—Mezei Árpád: Az alkoholista beteg személyisége, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972. 16. o.

[3] Kolozsi Béla: A fiatalkori drog-visszaélés és toxikománia franciaországi kutatása. Társadalmi Beilleszkedési Zavarok II. Kézirat, Budapest, 1984.

[4] A felmérés 1985 júniusában készült, és egy vajdasági község valamennyi 7. és 8. osztályos valamint az általános középiskola I. és II. évfolyamát végző tanulóját felölelte.

[5] Szegedi Márton: A gyermekkori alkoholfogyasztás szociálpszichológiai vonatkozásai. Magyar Pszichológiai Szemle, 1976/3. 238. o.

[6] Kolozsi Béla: A fiatalkori drog-visszaélés és toxikománia franciaországi kutatása. (idézett mű)

[7] Levendel László—Mezei Árpád: Az alkoholista beteg személyisége (idézett mű)

[8] Szegedi Márton: A gyermekkori alkoholfogyasztás szociálpszichológiai vonatkozásai. (idézett mű) 238—239. o.

[9] Az adatok Bágyoni Attila: A szenvedélyek rabságában (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1982.) c. könyvéből valók. 144. és 194. o.

[10] Szegedi Márton: A gyermekkori alkoholfogyasztás... (idézett mű) 240. o.

Rezime

Pušenje i potrošnja alkohola među mladima

Autor je želeo da prikaže, u svojoj studiji, neke karakteristične specijalitete pušenja i trošenja alkohola, što se sve više širi među mladima. Kao osnova studije, korištena je jedna anketa iz 1985. godine, u kojoj su učestvovali svi đaci VII i VIII razreda osnovnih i I i II razreda opštih srednjih škola, jedne vojvođanske opštine, svega njih 666. Po rezultatu ankete pokazalo se da je od omladine, između 14 i 17 godina 63,81% već pušilo, a 73,72% trošilo alkohol. Razlika u polovima se kod pušenja dobro iskazuje — među devojkama se manje puši nego među dečacima — ali ta razlika u vezi sa trošenjem alkohola, kao da je u nestajanju. Rezultati posmatranja ukazuju na veoma veliku povezanost pušenja i trošenja alkohola — 83,6% pušača trošilo je i alkohol — te se ispituje i povezanost ovih štetnih navika, sa izvesnim činiocima sredine. Autor ukazuje na to da u pogledu pušenja i trošenja alkohola, školska i porodična sredina ne zauzimaju uvek jedinstvene stavove: porodica je popustljivija u pogledu trošenja alkohola, a škola toleriše u većoj meri pušenje.

Na bazi dobivenih rezultata, može se konstatovati da za mladalačko pušenje i trošenje alkohola, odgovarajuću pozadinu pruža i nepovoljna porodična atmosfera (svađe roditelja, grubosti i pijanstvo oca, „nervoza" majke), osećaj „izguranosti" ali i uticaj sredine i snage kruga prijatelja. Upadljivo veliki broj mladih pušača i trošioca alkohola i upadljivo veliki broj školskih kazni, dovodi do zaključaka, da su oni učenici naklonjeniji pušenju i trošenju alkohola, koji su i inače voljni da pogaze postavljene zahteve i navike ponašanja, od strane sredine. Po našim rezultatima, suviše rano započeto pušenje i trošenje alkohola, povezano je sa ponašanjem, koje odbija norme, što može da dovede do poteškoća u prilagođavanju i u kasnijem periodu života mladih.

Resummee

Rauchen und Alkoholverbrauch im Kreise der Jugendlichen

Der Verfasser wünscht in seiner Studie auf einige charakteristische Eigenschaften des, zwischen den Jugendlichen sich verbreitenden Rauchen und Alkoholverbrauch, hinzuweisen. Grundlage der Studie stellt eine, im Jahre 1985 durchgeführte Untersuchung dar, in der alle Schüler der VII. und VIII. Klassen der Grundschulen und der I. und II. Klassen der Allgemeinen Mittelschulen, einer Vojvodinaer Gemeinde — insgesamt 666 Schüler — teilgenommen haben. Laut Ergebnis der Untersuchung, haben, von den Jungen zwischen 14 und 17 Jahren, 63,8% schon geraucht, und 73,72% Alkohol verbraucht. Der Unterschied zwischen den Geschlechten ist beim Rauchen noch festzustellen — viel weniger Mädchen rauchen als Buben — angesicht des Alkoholverbrauchs jedoch, scheint dieser Unterschied zu verschwinden. Die Ergebnisse der Untersuchung zeigen auf den Zusammenhang des Rauchens und des Alkoholverbrauchs hin — 83,76% der Raucher nützte auch Alkohol-, und die Verbindung dieser schädlichen Gewohnheiten mit den Faktoren der Umgebung werden untersucht. Der Verfasser weist darauf hin, dass die Schulen- und Familienumgebung in Hinsicht des Rauchens und des Alkoholverbrauchs, nicht immer gleiche Standpunkte einhaben: die Familie ist in Hinsicht des Alkoholverbrauchs nachgiebiger, und die Schule toleriert das Rauchen mehr.

Laut den Ergebnissen der Untersuchung, schafft die ungünstige familiäre Atmosphäre (der Zank der Eltern, die Grobheit und Trunksucht des Vaters, die „Nervose" der Mutter), sowie das Gefühl der Verstossenheit und der Kreis der Freunde, entsprechenden Hinterhalt zum frühzeitigen Rauchen und Alkoholverbrauch. Die besonders grosse Zahl der Schulstrafen der Raucher und Alkoholisten, erlaubt festzustellen, dass die, die dazu neigen auch sonst zum Bruch der, von der Umgebung gegebenen Regeln, geneigt sind. Laut unseren Ergebnissen ist das zu früh angefangenes Rauchen und Alkoholverbraucht, mit sonstigen Verhalten zum Normenbruch verbunden, das auch für das spätere Leben der Jungen, entschlossene Schwierigkeiten machen kann.